

"Új módszerek a romákkal szembeni diszkrimináció mérésére a közszolgáltatásokban" (ADinPS).

az Európai Unió által finanszírozott projekt
(REC-AG-2019/REC-RDIS-DISC-AG-2019)

Gyorsjelentés a romákkal szembeni diszkriminációról a közoktatásban

Budapest Szakpolitikai Elemző Intézet
2022

A projektet az Európai Unió 2014-2020 közötti időszakra szóló Jogok, egyenlőség és polgárság programja finanszírozta.

A gyorsjelentés tartalma kizárólag a szerzők véleményét tükrözi, és kizárólag az ő felelősségükre készült. Az Európai Bizottság nem vállal felelősséget a benne foglalt információk felhasználásáért.

Az ADinPS projektről

Az *"Új módszerek a romákkal szembeni diszkrimináció mérésére a közszolgáltatásokban (ADinPS)"* című projektet 2020 májusa és 2022 februárja között a Közép-európai Egyetem (CEU, Magyarország) Közpolitikai Tanulmányok Központja által vezetett konzorcium valósította meg, amelynek tagjai a Budapest Szakpolitikai Elemző Intézet (BI, Magyarország), az Etnikumközi Párbeszéd és Tolerancia Központ - Amalipe (Bulgária), a ROMEA (Csehország) és az Autonómia Alapítvány (Magyarország).

A lakossági adatfelvételek bizonyossága szerint a romákkal szembeni előítéletek széles körben elterjedtek Közép- és Kelet-Európában, és az is jól dokumentált, hogy a romák munkaerő-piaci hátrányait részben a munkáltatói diszkrimináció magyarázza. Ugyanakkor a közszolgáltatásokban is előforduló romákkal szembeni diszkrimináció sokkal kevésbé dokumentált (Hojsik et al 2018).

A projekt célja az volt, hogy hozzájáruljon a romákat érő hátrányos megkülönböztetés elleni küzdelemhez olyan adatgyűjtési módszerek kifejlesztése, tesztelése és terjesztése révén, amelyeket a nem kormányzati szervezetek könnyen alkalmazhatnak, és amelyek segítségével rendszeresen és szisztematikusan nyomon követhető a megkülönböztetés.

A romákat érő diszkriminációt a közszolgáltatásokhoz való hozzáférésben emailés és személyes kapcsolatfelvétellel mértük. A projektben három alulról szerveződő civil szervezet, az Amalipe (Bulgária), a ROMEA (Csehország) és az Autonómia Alapítvány (Magyarország) hat kísérletben az úgynevezett titkos vásárlás (Mystery Shopping) módszertanát próbálta ki különböző területeken:

- Bulgária: iskolai beiratkozás, hozzáférés önkormányzati szociális lakáshoz,
- Csehország: iskolai beiratkozás, önkormányzati helyiségek bérlése,
- Magyarország: iskolai beiratkozás, gépkocsi nyilvántartásba vétele.

Ez a gyorsjelentés a közoktatásban mért eredményekre helyezi a hangsúlyt, mivel ezen a területen mindhárom országban hasonló módon zajlott a tesztelés. A projekt tanulságai hasznosak lehetnek a közoktatásban, a szakpolitikai tervezés és végrehajtás minden szintjén, valamint az esélyegyenlőséggel foglalkozó szervezetek, érdekvédelmi szervezetek és az iskolán kívüli tanulást segítő nem kormányzati szervezetek számára egyaránt.

© Budapest Szakpolitikai Elemző Intézet, 2022, Budapest.

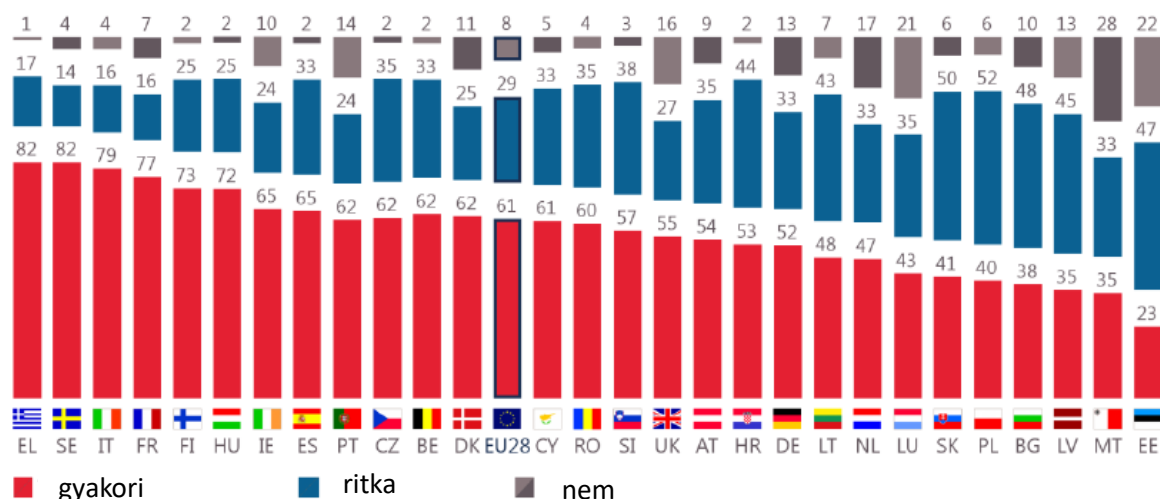
Ez a munka a következő licenc alatt áll CC BY-NC 4.0 license.

Gyorsjelentés a romákkal szembeni diszkriminációról a közoktatásban

A romákkal szembeni diszkrimináció széles körben elterjedt

Az attitűdöket mérő lakossági adatfelvételek azt mutatják, hogy a romákkal szembeni megkülönböztetés széles körben elterjedt Európában, de nagy eltérésekkel az egyes országok között (1. ábra). A témában rendelkezésre álló legutóbbi Eurobarométer-felmérés szerint 2019-ben Bulgáriában viszonylag alacsony, Magyarországon jóval magasabb, a Cseh Köztársaságban pedig körülbelül az uniós átlagnak megfelelő volt a diszkriminációt széles körben elterjedtnek érzékelő lakosság aránya.

1. ábra. A romákkal szembeni diszkrimináció megítélése az EU országaiban* 2019-ben

Forrás: (QC1.3): Eurobarométer Speciális felmérés 2019/493 (QC1.3)

Ezek a mérések általában alulbecsülik a tényleges megkülönböztetést, mivel függenek a diszkrimináció fogalmának kulturálisan és jogilag meghatározott normáitól, valamint a válaszadók érzékenységétől és attól is, hogy személyesen milyen gyakran találkoznak ilyen esetekkel. Ugyanebben a felmérésben, amikor arról kérdezték őket, hogy jól éreznék-e magukat, ha roma kollégájuk lenne a munkahelyükön, az elutasítási arány sokkal magasabb volt Bulgáriában (37%), mint a Cseh Köztársaságban (30%) vagy Magyarországon (22%).

Az etnikai kisebbségekkel szembeni munkaerő-piaci diszkriminációt jól dokumentálják a munkaerő-piaci megkülönböztetést konstruált jelentkezői profilok segítségével vizsgáló tanulmányok, amelyekben a származást kivéve minden tekintetben hasonló pályázók eredményességét vetik össze (Bartos et al 2016, Neumark 2018; Zschirnt és Ruedin 2016, Lippens et al 2020, Lancee 2021). A közszolgáltatásokban tapasztalható diszkriminációról sokkal kevesebb ismeret áll rendelkezésre, és különösen kevés a Közép- és Kelet-Európára összpontosító tanulmány (Bertrand és Duflo 2017, Hansen, J. A. és Tummers, L. 2020). Van azonban néhány friss kutatás, amely kimutatta a romákkal szembeni diszkriminációt Csehországban a lakásbérleti piacon (Bartoš et al 2016) és az állami foglalkoztatási szolgálatban (Mikula és Montag 2022), illetve Magyarországon különböző önkormányzati szolgáltatásokban (Simonovits et al 2021). Ezek a

tanulmányok a megkülönböztetés explicit és implicit formáit egyaránt dokumentálják, azaz a közintézmények válaszadási aránya és a válaszok minősége is függ az ügyfél etnikai háttérétől. Egyes újabb tanulmányok szerint ez részben azzal magyarázható, hogy ha a köztisztviselők túlterheltek és nem jut elég idejük minden ügyfélre, a diszkrimináció az időhiány kezelésének egyik lehetséges formája (Andersen és Guul 2019, Olsen et al 2021, Taghizadeh 2021).

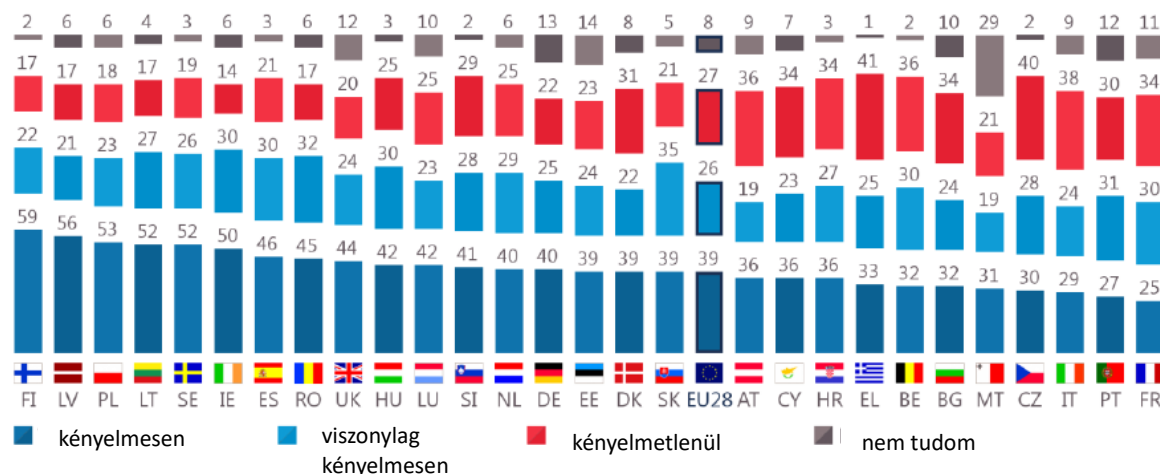
Ugyanakkor a lakosságban egyre inkább tudatosul, hogy a megkülönböztetés káros az egész társadalomra nézve, és többet kellene tenni a diszkrimináció csökkentése érdekében. Mindhárom országban a felnőtt népesség többsége úgy véli, hogy a romák jobb integrációja előnyös lenne a társadalom számára, bár Magyarországon (72%) sokkal nagyobb az integrációt javító kormányzati erőfeszítésközpontúsága iránt, mint Csehországban (58%) vagy Bulgáriában (49%). Ugyanakkor a lakosság nagy része úgy véli, hogy az oktatás, az egészségügy, a lakhatás és a foglalkoztatás területén a kormányzat semmit nem tesz az integráció érdekében, vagy nem hatékonyan (48% Magyarországon, 54% Bulgáriában, 58% Csehországban).

Diszkrimináció a közoktatásban

A romákkal szembeni diszkrimináció Közép- és Kelet-Európában széles körben elterjedt a közoktatási rendszerben (Ohidy és Forray 2019). A mögöttes okok szorosan összefüggnek egymással, és nehezen szétválaszthatók. A tanárok maguk is előítéletesek lehetnek a romákkal szemben (akárcsak polgártársaik, vö. Kisfalusy et al 2021, Lambrev et al 2020), vagy igazodhatnak a nem roma szülők (vélt) előítéleteihez. Az is diszkriminációhoz vezet, ha a tanárok megpróbálják elkerülni azt a többletterhet, amelyet a roma gyerekek (akiknek többsége hátrányos társadalmi-gazdasági háttérű családokból származik) tanítása várhatóan megkövetel tőlük. A szabad iskolaválasztás és a lakóhelyi szegregáció általában felerősíti ezeket a mögöttes tényezőket, mivel lehetővé teszi az iskolák számára, hogy kiválasszák azokat a gyerekeket, akiket könnyebben taníthatónak vélnék (és akik jobban teljesítenek a vizsgákon), és lehetővé teszi a szülők számára, hogy elkerüljék azokat az iskolákat, ahol nagy az alacsony státuszú gyerekek aránya. A vegyes képességű osztályok tanításához szükséges tanítási módszerek és tanári készségek általános hiánya szintén szegregációra hajlamosítja az iskolákat.

A közvélemény-kutatási adatok valóban arra utalnak, hogy a többségi szülők roma gyerekekkel szembeni előítéletessége az iskolai szegregáció és diszkrimináció egyik mozgatórugója. Amint a 2. ábra mutatja, a Cseh Köztársaságban (40%) és Bulgáriában (34%) a legnagyobb azon válaszadók aránya, akik kényelmetlenül éreznék magukat, ha gyermeküknek roma osztálytársai lennének, míg Magyarországon (25%) valamivel az uniós átlag alatt van.

2. ábra Hogyan érezné magát egy szülő, ha gyermekének roma osztálytársa lenne

Forrás: Eurobarométer Speciális felmérés 2019/493 (QC14R). A kérdést minden felnőttnek feltették, függetlenül attól, hogy van-e gyermeke: azokat, akiknek nincs gyermekük, arra kérték, hogy gondoljanak egy hipotetikus helyzetre. A magyar adatfelvételben a kérdés így szólt: "Ön szerint a magyar állampolgárok mit éreznének, ha gyermekeiknek roma iskolatársa lenne? Az '1' azt jelenti, hogy a magyar állampolgárok "teljes mértékben kényelmetlenül" éreznék magukat, a '10' pedig azt, hogy "teljesen kényelmesen".

A közoktatáshoz való egyenlőtlen hozzáférés hosszú távon kihat a hátrányos helyzetű gyermekek készségeinek fejlődésére, és ennek következtében felnőttkori munkapiaci esélyeikre, jövedelmükre és jólétükre (OECD 2019). Messing (2016) kimutatja, hogy az iskolai szegregáció (különösen az etnikailag vegyes iskolák szegregált osztályai) a fiatalok identitásának, önbecsülésének és etnikumközi kapcsolatainak fejlődésére is pusztító hatással lehet.

Kutatási eredmények: az iskolák diszkrimináltak az információnyújtásban

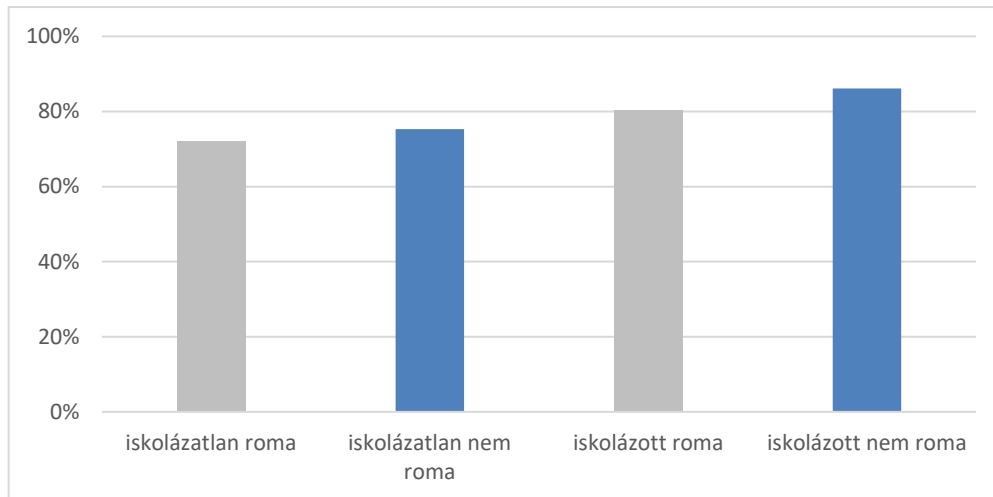
Az általános iskolai beiratkozásakor előforduló diszkrimináció méréséhez az iskolák nagy mintájában négyféle szülő (konstruált profil, azaz avatár) nevében küldtünk standardizált e-mail üzeneteket, amelyekben az iskolai felvétellel kapcsolatos információkat kértünk 2021 tavaszán, a hivatalos beiratkozási határidő előtt körülbelül 2-3 héttel. Bulgáriában az üzenet egy 4. osztályos gyermekre vonatkozott, aki iskolát szeretne váltani, míg a másik két országban egy 1. osztályt kezdő gyermekről volt szó. A diszkriminációt az egyes avatárok által kapott válaszok számában és a válaszok minőségében megfigyelt különbségek elemzésével azonosítottuk. Az e-mail üzenetek 4-6 kérdést tartalmaztak a jelentkezési folyamatra, illetve az iskola kínálatának részleteire vonatkozóan.

Négy profilt használtunk, amelyek iskolai végzettségük (társadalmi státuszuk) és etnikai hovatartozásuk szerint változtak. A roma származást és az iskolázottságot a szülő és a gyermek neve, az írásmód (stilisztikai és helyesírási jellemzők), valamint Bulgária esetében a lakóhely jelezte. A magyar kísérletben az iskolaválasztás motivációjának magyarázatára is adtunk némi kiegészítő információt, amelyet szintén a társadalmi státusz jelzésére használtunk. Ebben az esetben az iskolázatlan profilú szülő levelét úgy fogalmaztuk meg, hogy azt nem maga a szülő írta, hanem egy informális mentor, aki segít a családnak. Mindhárom országban találtunk bizonyítékot a roma szülőkkel szembeni diszkriminációra.

Magyarországon a roma szülők (vagy az őket képviselő mentorok) kisebb valószínűséggel kaptak választ (4. ábra), és ha kaptak is választ, az kisebb valószínűséggel terjedt ki az összes kért információra, kisebb valószínűséggel volt "kedves", és nagyobb valószínűséggel volt semleges vagy nyers, mint a nem roma szülők esetében. Ugyancsak kisebb valószínűséggel kaptak olyan második választ, amelyben az iskola

visszakérdezett a szülő döntésére. A válaszadási arányok közötti különbség régióként változott: Délnyugat-Magyarországon nem találtunk bizonyítékot a roma szülőkkel szembeni diszkriminációra a válaszadás valószínűségében.

4. ábra A válaszadási arány megoszlása a szülők háttére szerint Magyarországon

Forrás: Budapest Intézet számítása

A kevésbé iskolázott szülők kisebb valószínűséggel kaptak választ, és ha mégis kaptak, az nagyobb valószínűséggel volt semleges vagy udvariatlan válasz, mint a képzett szülők esetében. A kapott válaszok nagyobb valószínűséggel hivatkoztak valamilyen akadályra is, például arra, hogy igazolniuk kell, hogy az iskola körzetében laknak, hogy korábban kellett volna jelentkezniük, mivel az előzetes jelentkezési folyamat már lezárult, vagy hogy az iskolában már nincs több hely.

1. táblázat Válaszadási arányok a szülő etnikai hovatartozása és iskolai végzettsége (társadalmi státusza) szerint, %

	iskolázatlan roma	iskolázatlan nem roma	iskolázott roma	iskolázott nem roma	etnikai különbség, százalékpont		társadalmi státusz különbség, százalékpont**	
					iskolázatlan	iskolázott	roma	nem roma
Bulgária*	83	95	64	78	13	14	-18	-17
Csehország	84	91	90	93	7	3	6	2
Magyarország	72	75	80	86	3	6	8	11

*Bulgáriában a válaszadási arányok az emailek elküldésének dátuma szerint is változtak (az utolsó e-mail-csomagot pénteken, a tanév végén küldték el, és ezekre sokkal kisebb arányban érkezett válasz), ezért itt statisztikai módszerekkel korrigálni kellett az ebből adódó eltéréseket. ** Megjegyzendő, hogy ez a különbség nem biztos, hogy ugyanazt méri a roma és nem roma szülők esetében (Mikola és Montag 2022).

Forrás: Budapest Intézet számítása

Csehországban az alacsony iskolai végzettségű roma szülők esetében a válaszadási arányvalamivel (de statisztikailag szignifikánsan) kisebb, míg a képzett romák esetében ugyanolyan nagy volt, mint a nem roma szülők esetében. A válaszok minősége azonban jelentősen különbözött. A roma szülők (akár képzetlen, akár iskolázott) és az iskolázatlan nem roma szülők sokkal nagyobb valószínűséggel kaptak nem informatív választ, és sokkal kisebb valószínűséggel kaptak nagyon informatív, mint a képzett nem roma szülők.

Bulgáriában a roma szülők iskolai végzettségétől függetlenül kisebb valószínűséggel kaptak választ. A roma szülők nagyobb valószínűséggel kaptak nyers és nem segítőkész választ. A kísérlet nem mutatott ki negatív diszkriminációt az alacsony iskolai végzettségű szülőkkel szemben, sőt, ők valamivel nagyobb valószínűséggel kaptak választ.

A válaszok aránya és minősége a magyar esetben az iskola méretétől függően is változott: a nagyobb iskolák átlagosan kisebb valószínűséggel válaszoltak, és kevésbé tértek ki minden feltett kérdésre. Ez részben azzal függhet össze, hogy a iskolaigazgatók nem kapnak elég segítséget az adminisztratív teendőkben (vagy szeretnek mindenről maguk dönteni), részben azzal, hogy az iskolák bizonyos osztálylétszámot igyekeznek elérni, amellyel maximálni tudják az elérhető finanszírozást, ami a kislétszámú iskolákban gyakoribb lehet. A magyarországi esetben azt találtuk, hogy az egy főre jutó támogatáshoz szükséges minimális osztálylétszám eléréseért küzdő iskolák nagyobb hajlandóságot mutattak a válaszadásra és az összes kért információ megadására.

Az iskolák válaszaiból az is kiderült, hogy igen nagy eltérések vannak abban, hogy hogyan szervezik meg a szülők tájékoztatását, ami valószínűleg egyrészt az iskolák érdekeitől (a népszerű iskoláknak nincs szükségük "marketingre"), másrészt technikai felszereltségüktől és hozzáállásuktól függ. Néhány iskola nagyon jól szervezett és jól kihasználja az informatika adta lehetőségeket a szülők tájékoztatásában és a jelentkezési folyamat megkönnyítése érdekében. Például csoportokat hoznak létre a Google-on vagy a Facebookon a leendő jelentkezők számára, videókat készítenek és osztanak meg, gyakori kérdéseket és válaszokat tesznek közzé a honlapjukon, és webináriumokat szerveznek. Más iskolák ragaszkodnak a hagyományos formákhoz és csatornákhöz (telefonos és személyes találkozók), és sokkal kevésbé tűnnek proaktívnak és közlékenynek a szülők tájékoztatásában.

Bár ezek az eredmények megbízhatóan tükrözik az iskolai beiratkozással kapcsolatos információkat kérő roma szülők tényleges tapasztalatait, nem alkalmasak az etnikai hovatartozáson illetve a társadalmi-gazdasági státuszon alapuló diszkrimináció pontos szétválasztására. Ennek oka az, hogy mivel a romáknak a többségi lakossághoz képest sokkal több erőfeszítést kell tenniük a középfokú végzettség megszerzéséért, egy középfokú végzettségnek megfelelő íráskészséget tanúsító roma szülőt az iskolák valószínűleg magasan képzettnek tekintenek, szemben egy azonos iskolázottsági szintet mutató nem roma szülővel (Mikula és Montag 2022). Ezzel szemben, míg egy roma hangzású nevet viselő szülő hibákkal tűzdelt üzenete megfelel a sztereotipikus átlagos roma képnek, addig egy nem roma szülő hasonló üzenetét az iskolák úgy értelmezhetik, hogy az egy lehetőségeihez képest alulteljesítő szülőttől származik. Ez azt jelenti, hogy a két diszkriminációs forrás ellentétesen hat a válaszadási arányok megfigyelt különbségére, azaz az etnikum szerint megfigyelt különbségek az etnikai hovatartozáson alapuló diszkrimináció alsó becslését adják.

Ajánlások a közoktatáshoz való hozzáférésben tapasztalható diszkrimináció csökkentésére

Mit tehetnek a szakpolitikai döntéshozók?

A politikai döntéshozóknak a diszkriminációvalamennyi lehetséges forrását figyelembe kell venniük: a szülők (vélt vagy valóságos) előítéletességét, a tanárok és az iskolai adminisztrátorok előítéleteit, valamint az adminisztratív kapacitások szűkösségét.

Mivel a szülők körében széles körben elterjedtek a romákkal szembeni előítéletek, az iskolák nem hagyhatják figyelmen kívül a nem roma szülők elvándorlásának kockázatát, vagyis azt, hogy a (magasabb státuszú) nem roma szülők tömegesen elhagyják az iskolát, ha úgy látják, hogy a roma gyerekek aránya túl magas vagy növekszik. Ez lehet a diszkrimináció legerősebb mozgatórugója, hiszen az iskolaigazgatóknak nagyon jó okuk van rá, hogy igyekezzenek megelőzni a nem romák elvándorlását. Ha ugyanis beindul az elvándorlás, nőni kezd az alacsony státuszú és speciális igényű gyermekek aránya az iskolában, akik több figyelmet és felkészültebb tanárokat igényelnek, miközben a magasan képzett tanárokat nehéz az ilyen iskolákba vonzani, így az iskola a csökkenő beiratkozás és a csökkenő teljesítmény lejtőjére kerül. A nem romák elvándorlása sokkal nagyobb kockázatot jelent és sokkal nehezebb kezelni azokban a rendszerekben, ahol a szülők szabadon választanak iskolát (ami a projektünkben szereplő mindhárom országra vonatkozik). Vannak azonban olyan intézkedések, amelyek még ilyen környezetben is mérsékelhetik vagy ellensúlyozhatják ezt a kockázatot.

(1) A kormányoknak be kell vezetniük vagy meg kell erősíteniük a befogadó felvételi gyakorlatokat és a tanárok továbbképzését támogató ösztönzőket.

- A nem romák elvándorlását a szabad iskolaválasztás korlátozásával lehet a leghatékonyabban megelőzni, ez viszont nehéz, és politikailag költséges, bár nem lehetetlen.
- Érdemes megerősíteni az ösztönzők és a támogatás regionális szintű (több iskola beiskolázási területére kiterjedő) koordinációját, különösen azokon a területeken, ahol a romák szegregált településeken élnek, ami azt jelenti, hogy az iskolai szintű ösztönzők nem elegendőek az etnikailag és társadalmi-gazdasági szempontból vegyes iskolai populáció eléréséhez.
- Ha a pedagógusnak megvan a megfelelő eszköztára és tudása vegyes képességű osztályok hatékony tanításához, akkor az alacsony státuszú családokból származó gyermekek tanítása neki is sikerélményt okoz, és a tanulók teljesítményét is javítja. Az iskoláknak kiegészítő finanszírozást kellene kapniuk a magasan képzett tanárok vonzásához és megtartásához, illetve szakmai támogatást és képzést a meglévő tanáraik számára, hogy felkészítsék őket az alacsony státuszú gyermekek tanítására. Annak érdekében, hogy az iskolai deszegregáció a társadalmi befogadást is javítsa, maguknak a hátrányos helyzetű vagy veszélyeztetett tanulóknak is kiegészítő segítséget kell nyújtani az iskolai teljesítményük javításához.
- Ha a nem romák elvándorlásával (vagy annak veszélyével) küzdő iskolák többleterőforrásokat és felszerelést kapnak, és támogatást ahhoz, hogy a magas státuszú szülők számára vonzó kiegészítő szolgáltatásokat nyújtsanak (például nyelvoktatás, informatikai felszerelés, környezetbarát iskolai helyiségek, amelyek a modern, tanulóközpontú tanítási módszereket is támogatják), az meggyőzheti a magas státuszú szülőket, hogy érdemes maradniuk.
- Meg kell erősíteni az iskolák minőségének nyomon követését, és mérhető célokat kell kitűzniük az esélyegyenlőség és az iskolák hozzáadott értékére vonatkozóan. Meg kell erősíteni az inkluzív felvételi gyakorlatok anyagi ösztönzőit (és csökkenteni az ellenösztönzőket).
- A központi és regionális kormányzatnak figyelemmel kell kísérnie az egyes iskolák beiratkozási szabályait és eredményeit, figyelmeztetnie kell azokat az iskolákat, ahol a beiratkozás nyilvánvalóan szelektív, és felajánlani a segítséget a sokszínűséget növelő gyakorlatok kialakításában. A kemény intézkedések, például a büntetések nem biztos, hogy hatékonyak, mivel csak a szelekciót jobban leplező, finomabb felvételi gyakorlatokhoz vezethetnek, vagy kivívhatják a magas státuszú szülők ellenszenvét ezzel tovább növelve a deszegregáció politikai költségeit.

(2) Ha a meglévő jogi kereteket nem lehet megváltoztatni, a kormány azzal is javíthatja az esélyegyenlőséget, ha minden szülő számára biztosítja a szükséges információkat a megfelelő iskola

kiválasztásához (OECD 2019).

- A központi és helyi önkormányzatoknak könnyen hozzáférhető módon, közérthető nyelven kell tájékoztatniuk a szülőket az iskolaválasztással kapcsolatos jogaikról és a beiratkozás folyamatáról. Mivel az óvoda mindhárom országban kötelező, a szülőket legegyszerűbben az óvodákon, esetleg a családokkal rendszeres kapcsolatban álló szociális és egészségügyi szolgálatokon (például Magyarországon a védőnők, Csehországban a szociális munkások) keresztül lehet elérni.
- A kormánynak tájékoztatniuk kell a szülőket az iskolák választékáról, felhasználóbarát és megbízható tájékoztatást nyújtva az állami iskolák minőségéről és sajátosságairól. Ezek az erőfeszítések akkor lehetnek sikeresek, ha a helyi civilek és szociális szolgáltatók is támogatják, különben visszafelé sülnék el, mivel a magasabb státuszú szülők nagyobb valószínűséggel férnek hozzá az ilyen információkhoz.

(3) Vannak olyan intézkedések is, amelyekkel az iskolai személyzet negatív hozzáállásából vagy túlterheltségéből adódó diszkriminációt lehet mérsékelni.

- A kormánynak útmutatást kell adnia az iskoláknak a szülők tájékoztatásának módjáról, az óvodákkal való együttműködésről, és minimumkövetelményeket kell meghatározniuk a szülőknek nyújtandó tájékoztatásra. Abban is támogatni kell iskolákat, hogy együttműködjenek a körzetükben lévő összes óvodával (bár ez csak ott segít érdemben, ahol a lakóhelyi szegregáció kevésbé erős).
- Segíthet, ha bevezetik vagy megerősítik a sokszínűséggel kapcsolatos képzést a tanárképzésben és a tanárok továbbképzésében.
- Az iskolák adminisztratív terheinek enyhítése az adminisztratív folyamatok digitalizálásának támogatásával, magas színvonalú és felhasználóbarát szoftverek és platformok biztosításával, valamint elegendő finanszírozás az adminisztratív személyzet megfelelő bérezéséhez szintén hozzájárulhat a diszkrimináció csökkentéséhez.

Mit tehetnek az iskolaigazgatók?

Bár az iskolai beiratkozásban tapasztalható diszkrimináció nagy része valószínűleg a szelekció rendszerszintű ösztönzőinek tulajdonítható, az iskolai vezetők és adminisztrátorok személyes hozzáállásának, illetve annak is lehet szerepe, ha nem ismerik a roma szülők szükségleteit. A hátrányos helyzetű gyermekek esélyegyenlőségének biztosítása iránt elkötelezett iskolaigazgatók sokat tehetnek a diszkrimináció e másodlagos forrásának kiküszöbölése érdekében.

- Az iskolaigazgatóknak könnyen érthető információkat kell nyújtaniuk az alacsony státuszú szülők számára, olyan kommunikációs csatornákon keresztül, amit ezek szülők is használnak, például tájékoztató foglalkozásokat szervezve az óvodákban, vagy megkérve a védőnőket, szociális munkásokat vagy civil szervezeteket, hogy továbbítsák a közérthető brosúrában összegyűjtött tudnivalókat az ügyfélkörükbe tartozó iskolaköteles gyermekek szüleinek.
- Az is segíthet, ha biztosítják a szülői kérdéseket kezelő adminisztratív személyzet sokszínűségi képzését, és rendszeresen ellenőrzik a munkájukat.
- Az iskoláknak érdemes rendszeresen tájékozódni (a meglévő felmérésekből) a magas státuszú szülők tényleges preferenciáiról a roma gyerekek inkluzív tanításával kapcsolatban, ahelyett, hogy vélelmek alapján alakítanak ki a felvételi gyakorlatukat. Az iskoláknak arra is törekedniük kellene, hogy tájékoztassák és érzékenyítsék a magas státuszú szülőket a sokszínűség lehetséges kockázatairól és előnyeiről, illetve a szegregáció magas társadalmi költségeiről, amelyeket az alacsony és a magas státuszú gyermekek egyaránt viselnek.
- Az iskoláknak szorosabban együtt kellene működniük a szülői közösséggel (például oktatási

mediátorok alkalmazásával), és proaktívan ösztönözniük kell a roma szülők részvételét az ilyen tevékenységekben.

Mit tehetnek a civilek és az érdekvédők?

A civil és érdekvédelmi szervezetek többféle módon is nyomást gyakorolhatnak a döntéshozókra és az iskolákra, és elősegíthetik a megkülönböztetés csökkentésére irányuló erőfeszítéseket. Mivel a politikai és intézményi környezet országonként eltérő, a nem kormányzati szervezeteknek alaposan meg kell fontolniuk, hogy mi az, ami megvalósítható, és mi lehet a legnagyobb hatással az ő esetükben.

- A civil szervezetek könnyen érthető információk és tanácsok nyújtásával támogathatják a roma szülőket az iskolaválasztásban, a lakóhelyükhöz közeli jó minőségű iskolák megtalálásában, a szülők számára elérhető és kényelmes kommunikációs csatornákon keresztül.
- A nem kormányzati szervezetek helyi és nemzeti szinten is lobbizhatnak azért, hogy a kormányok biztosítsák vagy finanszírozzák a hátrányos helyzetű gyermekek számára szükséges kiegészítő támogatást. Ez egyszerű intézkedésektől (például a jó iskola és a szegregált roma település közötti buszjárat finanszírozása) egészen a szabad iskolaválasztást korlátozó strukturális reformokig terjedhet.
- A döntéshozókat célzó nyomásgyakorlás érdekében az érdekvédelmi szervezetek összegyűjthetik és nyilvánosságra hozhatják azokat az eseteket, amikor az iskolák rosszul bántak a kisebbségi vagy alacsony státuszú szülőkkel.
- A civil szervezetek az iskolákat is támogathatják: együttműködhetnek a diszkrimináció csökkentésére tett erőfeszítésekben, például a szülők tájékoztatásában vagy az iskolai személyzetnek nyújtott sokszínűségi képzésben.

Hivatkozások

Adman, P. and Jansson, H., 2017. A field experiment on ethnic discrimination among local Swedish public officials. *Local Government Studies*, 43(1), pp.44-63.

Ahmed, A. and Hammarstedt, M., 2019. Ethnic discrimination in contacts with public authorities: a correspondence test among Swedish municipalities. *Applied Economics Letters*, 1-4.

Andersen, Calmar Simon and Thorbjørn Sejr Guul (2019), Reducing Minority Discrimination at the Front Line—Combined Survey and Field Experimental Evidence, *Journal of Public Administration Research and Theory*, Volume 29, Issue 3, July 2019, Pages 429–444, <https://doi.org/10.1093/iopart/muy083>

Bartoš, Vojtěch, Michal Bauer, Julie Chytilová and Filip Matějka (2016) Attention Discrimination: Theory and Field Experiments with Monitoring Information Acquisition, *The American Economic Review*, Vol. 106, No. 6 (JUNE 2016), pp. 1437-1475 <https://docs.iza.org/dp8058.pdf>

Bertrand, M. and Duflo, E (2017): Field experiments on discrimination, in: Banerjee, A. V. and Duflo, E. (eds). *Handbook of Economic Field Experiments*, 309-393

Hajdu, Tamás & Kertesi, Gábor & Kézdi, Gábor, 2019. “[Inter-Ethnic Friendship and Hostility between Roma and non-Roma Students in Hungary: The Role of Exposure and Academic Achievement](#),” *The B.E. Journal of Economic Analysis & Policy*, De Gruyter, vol. 19(1), pages 1-17, January.

Hansen, J.A. and Tummers, L. (2020), A Systematic Review of Field Experiments in Public Administration. *Public Admin Rev*, 80: 921-931. <https://doi.org/10.1111/puar.13181>

Hojšik, M. Fremlová, L, Zentai, V (eds) (2018) A synthesis report on implementation of national Roma integration strategies in Bulgaria, Czech Republic, Hungary, Romania and Slovakia. Roma civil monitor pilot project. Directorate General for Justice and Consumers;

<https://cps.ceu.edu/sites/cps.ceu.edu/files/attachment/basicpage/3034/rcm-civil-society-monitoring-report-1-synthesis-cluster-1-2017-eprint-fin.pdf>

Kisfalusi, Dorottya, Janky, Béla, Takács, Károly (2021) Grading in Hungarian primary schools: Mechanisms of ethnic discrimination against Roma students, *European Sociological Review*, 2021, Vol. 37, No. 6, 899–917 doi: 10.1093/esr/jcab023

Lambrev, Veselina Anna Kirova & Larry Prochner (2020) Education reforms for inclusion? Interrogating policy-practice disjunctions in early childhood education in Bulgaria, *Education Inquiry*, 11:2, 126-143, DOI: [10.1080/20004508.2019.1708616](https://doi.org/10.1080/20004508.2019.1708616)

Lancee, B. (2021). Ethnic discrimination in hiring: Comparing groups across contexts. Results from a cross-national field experiment. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 47(6), 1181-1200. [pdf](https://doi.org/10.1080/00141801.2021.1911111)

Larsson Taghizadeh, J. (2021). Caseload, time-pressure and discrimination: Are school principals who have less time for e-mail correspondence more likely to discriminate in their e-mail replies?. *Journal of Behavioral Public Administration*, 4(2). <https://doi.org/10.30636/jbpa.42.271>

Lippens, Louis and Baert, Stijn and Ghekiere, Abel and Verhaeghe, Pieter-Paul and Deros, Eva, Is Labour Market Discrimination Against Ethnic Minorities Better Explained by Taste or Statistics? A Systematic Review of the Empirical Evidence. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3660270> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3660270>

Messing, V. (2017) Differentiation in the Making: Consequences of School Segregation of Roma in the Czech Republic, Hungary, and Slovakia, *European Education*, 49:1, 89-103. DOI: 10.1080/10564934.2017.1280336

Mikula, Štěpán and Josef Montag, 2022. "Roma and Bureaucrats: A Field Experiment in the Czech Republic," [MUNI ECON Working Papers](https://www.muni.cz/handbook/working-papers/2022-01) 2022-01, Masaryk University.

Neumark, David. 2018. "Experimental Research on Labor Market Discrimination." *Journal of Economic Literature*, 56 (3): 799-866.

OECD (2012) *Equity and Quality in Education: Supporting Disadvantaged Students and Schools* (2012) OECD Publishing, Paris <http://dx.doi.org/10.1787/9789264130852-en>

OECD (2019) *Balancing school choice and equity: an international perspective based on Pisa*, OECD Publishing, Paris <https://www.oecd.org/publications/balancing-school-choice-and-equity-2592c974-en.htm>

Ohidy, A., & Forray, K. R. (2019). *Lifelong learning and the Roma minority in Central and Eastern Europe*. Emerald Publishing Ltd. ISBN: 978-1-83867-260-7

Olsen, A.L., Kyhse-Andersen, J.H. and Moynihan, D. (2021), The Unequal Distribution of Opportunity: A National Audit Study of Bureaucratic Discrimination in Primary School Access. *American Journal of Political Science*. <https://doi.org/10.1111/ajps.12584>

Simonovits, Gábor ; Simonovits, Bori ; Vig, Ádám ; Hobot, Péter ; Németh, Renáta ; Csomor, Gábor (2021): Back to "normal": the short-lived impact of an online NGO campaign of government discrimination in Hungary. *Political Science Research and Methods* pp. 1-9. (D1)

Zschirnt, E and Ruedin, D. (2016) [Ethnic discrimination in hiring decisions: a meta-analysis of correspondence tests 1990–2015](https://doi.org/10.1080/1369183X.2015.1133279), *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 42:7, 1115-1134, DOI: [10.1080/1369183X.2015.1133279](https://doi.org/10.1080/1369183X.2015.1133279)